

Identifying Environmental Health and Safety Problems in Elementary Schools from the Perspective of School Health Experts

Zahra Maarefvand^{1*}, Masomeh NazerAli²

- 1- Assistant Professor, Department of Educational Sciences. Faculty of Literature and Humanities
University of Qom. Qom. Iran. **(Corresponding Author)** mnazeri338@gmail.com
2- M.A. Department of Educational Sciences, Islamic Azad University, Qom Branch. Qom. Iran

Abstract

Background and Objective: The aim of this study is to identify the main issues related to Environmental health and safety in elementary schools, emphasizing the importance of maintaining a healthy educational environment for the physical and mental well-being of students. Recognizing these problems is essential for developing effective strategies to improve school health conditions and enhance the overall health of students.

Materials and Methods: The study was applied in terms of purpose and was conducted with a qualitative approach and thematic analysis method. The statistical population of the study included school health experts (including university professors, managers and experts from the health and wellness offices of education regions, caregivers and experienced school principals) who were selected as samples using non-random, criterion-based purposive sampling. The research tool was a semi-structured interview. The validity of the findings from the interviews was confirmed based on the Kappa index (0.72). Thematic analysis method was used to analyze the findings.

Results: In order to determine the Environmental health and safety problems in elementary schools, 1 overarching theme (Environmental health and safety problems in elementary schools), 4 organizing themes (poor personal hygiene; poor environmental hygiene in schools; poor school health facilities; and poor school safety status), 8 basic themes, and 18 subcategories were extracted and identified from the analysis of the interviews. To identify solutions, 1 overarching theme (solutions to solve Environmental health and safety problems in elementary schools), 3 organizing themes (health education; improving school health facilities; and improving school safety), 8 basic themes, and 22 subcategories were obtained.

Conclusion: The primary requirement for developing the safety, health, and well-being of elementary school students for the optimal efficiency of teachers' and educators' educational and training efforts relates to issues such as personal hygiene; environmental hygiene; and the safety status of schools, which always require serious monitoring and care.

Keywords: Safety, Environmental Health, Elementary School, Schools

Received: 2025/02/28

Accepted: 2025/06/01

Doi: 10.22038/jreh.2025.90892.1728

Open Access Policy: This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution License, which provided the original work is properly cited. To view a copy of ,permits use, distribution and reproduction in any medium this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

شناسایی مشکلات بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی از دیدگاه خبرگان

حوزه بهداشت مدارس

زهره معارف‌وند^{۱*}، معصومه ناظرعلی^۲

۱- استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران. (نویسنده مسئول)
z.maarefvand@qom.ac.ir

۲- کارشناس ارشد آموزش ابتدایی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قم، قم، ایران

چکیده

زمینه و هدف: هدف این مطالعه شناسایی مشکلات اصلی حوزه سلامت، بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی است که بر اهمیت حفظ محیط آموزشی سالم برای سلامت جسمی و روانی دانش‌آموزان تأکید دارد. شناسایی این مسائل برای توسعه راهکارهای مؤثر در بهبود شرایط بهداشت محیط مدرسه و ارتقای سلامت کلی دانش‌آموزان ضروری است.

مواد و روش‌ها: پژوهش از نظر هدف کاربردی بود که با رویکرد کیفی و با روش تحلیل مضمون انجام شد. جامعه‌ی آماری پژوهش شامل خبرگان حوزه‌ی بهداشت مدارس (شامل اساتید دانشگاه، مدیران و کارشناسان دفتر سلامت و تندرستی مناطق آموزش و پرورش، مراقبین و مدیران مدارس با سابقه) بودند که با استفاده از نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند ملاک‌محور ۱۳ نفر از خبرگان به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار پژوهش مصاحبه‌ی نیمه‌ساختاریافته بود. اعتبار یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها بر اساس شاخص کاپا (۰/۷۲) مورد تأیید قرار گرفت. جهت تحلیل یافته‌ها از روش تحلیل مضمون استفاده شد.

یافته‌ها: برای تعیین مشکلات حوزه‌ی بهداشت محیط و ایمنی مدارس ابتدایی از تحلیل مصاحبه‌ها ۱ مضمون فراگیر (مشکلات حوزه‌ی بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی)، ۴ مضمون سازمان‌دهنده (ضعف بهداشت فردی؛ ضعف بهداشت محیطی مدارس؛ ضعف تسهیلات بهداشتی مدارس؛ و ضعف وضعیت ایمنی مدارس)، ۸ مضمون پایه و ۱۸ خرده مقوله استخراج و شناسایی شد. برای شناسایی راهکارها نیز ۱ مضمون فراگیر (راهکارهای حل مشکلات حوزه‌ی بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی)، ۳ مضمون سازمان‌دهنده (آموزش بهداشت؛ بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس؛ و بهبود وضعیت ایمنی مدارس)، ۸ مضمون پایه و ۲۲ خرده مقوله به‌دست آمد.

نتیجه‌گیری: لازمه‌ی اولیه‌ی توسعه ایمنی، بهداشت و سلامت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی برای بازدهی مطلوب تلاش‌های آموزشی و پرورشی معلمان و مربیان به مسائلی هم‌چون بهداشت فردی، بهداشت محیطی؛ و وضعیت ایمنی مدارس برمی‌گردد که همواره نیازمند پایش و مراقبت جدی است.

کلیدواژه‌ها: ایمنی، بهداشت محیط، دوره ابتدایی، مدارس

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۱

مقدمه

سلامت کامل یک ضرورت مهم برای یک فرد یا یک خانواده است. سلامت ثروت است. سلامت مطلوب بالاترین سطح سلامت قابل دستیابی توسط یک فرد است. سلامت مثبت به معنای تلاش برای حفظ و بهبود سلامت است (ام جی^۱، ۲۰۱۳). سیستم آموزشی به ویژه برای ارتقای سلامت کودکان و نوجوانان در موقعیت بسیار خوبی قرار دارد (باندی و همکاران^۲، ۲۰۱۷). مدارس نقش بسیار مهمی در رشد دوران کودکی، آموزش و سلامت روانی و اجتماعی دارند که در کیفیت زندگی و آینده دانش‌آموزان اساسی هستند (الدجانی^۳، ۲۰۲۱). از طریق بهبود دسترسی خدمات بهداشتی مدارس پتانسیل افزایش عدالت در سلامت را دارند (رس و همکاران^۴، ۲۰۲۱). مدرسه به‌عنوان حوزه‌ای بسیار مهم برای آموزش بهداشت و رفتارهای مثبت در بین کودکان و نوجوانان محسوب می‌شود. با توجه به آن که تعلیم و تربیت کودکان در مدرسه صورت پذیرفته و شخصیت اجتماعی و روانی آن‌ها در مدرسه پایه‌ریزی می‌شود، لازم است بهداشت و سلامتی مدارس تأمین گردد؛ چراکه مسایلی چون سوءتغذیه و نبود بهداشت در دوران کودکی بر استعداد تحصیلی کودکان در سنین مدرسه تأثیر منفی می‌گذارد (کوابلا^۵ و همکاران، ۲۰۱۸). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز تأمین سلامت، بهداشت و درمان مردم را به‌عنوان حقی همگانی تصریح نموده و ایجاد رفاه و سلامت آحاد جامعه را از وظایف دولت قرار داده است. در این راستا، هرگونه اقدام به‌منظور تأمین سلامت جسمی، روانی و اجتماعی دانش‌آموزان از جمله وظایف وزارت آموزش و پرورش تلقی شده است که نظارت آن برعهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی می‌باشد. لذا مراقبین سلامت باید سلامت جسم و روان دانش‌آموزان را با برنامه‌ریزی‌های مناسب و با کمک معلمان و والدین تأمین کنند (اردشیری و کریمیان، ۲۰۱۸). از سوی دیگر تحقق اهداف مقدس تعلیم و تربیت نیازمند فراهم آوردن عوامل متعدد از جمله تدارک فضاهای آموزشی و پرورشی مناسب می‌باشد زیرا شرایط فیزیکی و محیط مادی مکانی که کودکان و نوجوانان جامعه در حساس‌ترین دوران زندگی حداقل ۶ ساعت از شبانه‌روز را در آن سپری می‌سازند در حفظ و تأمین تندرستی آن‌ها نقش مهمی را بر عهده دارد، رفتار آن‌ها را تحت تأثیر قرار داده و بر چگونگی برنامه‌های آموزشی و پرورشی اثر می‌گذارد. درواقع فضای کالبدی مطلوب زمینه را برای افزایش یادگیری و بروز رفتارهای هنجار و مطلوب مساعد می‌سازد (کرمانی و همکاران، ۲۰۱۲).

طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی، بهداشت مدارس مجموعه اقداماتی است که به منظور تشخیص، تأمین، حفظ و ارتقای سلامت جسمی، روانی و اجتماعی دانش‌آموزان و کارکنان مدارس به اجرا در می‌آید و هدف کلی بهداشت مدارس، آموزش و پرورش کودکان سالم است که دارای رشد طبیعی می‌باشند و هیچ‌گونه اختلالی در آنان از نظر فکری، جسمی و عاطفی مشاهده نگردد (مظلومی و همکاران، ۲۰۱۷). اگرچه رعایت بهداشت فردی برای حفظ سلامت مطلوب و جلوگیری از شیوع بیماری‌ها ضروری است (اسماعیل^۶، ۲۰۲۴). اما کنترل محیط، بهسازی آن و ایجاد شرایط مناسب در محیط مهمترین عاملی است که سلامت دانش‌آموزان را تضمین می‌کند. ایجاد محیطی مناسب و آموزش استفاده صحیح و نگهداری از فضاها دو اصل اساسی در حفظ و بهبود محیط بهداشتی مدارس هستند (امینی و همکاران، ۲۰۱۸). ابعاد مختلف سلامتی (جسمی، روانی، اجتماعی) بر یکدیگر اثر داشته و هر کدام تحت تأثیر یکدیگر هستند. معمولی‌ترین بعد سلامتی، سلامت جسمی است که از طریق رعایت بهداشت فردی حاصل می‌شود. بهداشت فردی، تمیز نگه داشتن و حفظ سلامت جسم و روان است که این مسئولیت بر عهده خود فرد خواهد بود و شامل مراقبت از اعضای بدن مثل پوست، مو، چشم، گوش، دست و پا و دستگاه‌های گردش خون، تنفس، ادراری و ورزش و تفریحات سالم و خواب و استراحت کافی و تغذیه سالم است (روان‌مهر و همکاران، ۲۰۲۰).

کشور ایران با جمعیت دانش‌آموزی بالغ بر ۱۳ میلیون نفر یکی از جوان‌ترین جوامع معاصر می‌باشد و لذا در جامعه‌ای با این ساختار جمعیتی، آموزش بهداشت فردی و اجتماعی دو موضوع مهم پیش‌روی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران خواهد بود (سرمدی و همکاران، ۲۰۱۸). بهداشت محیط مدارس شامل تمام فعالیت‌هایی است که در حفظ سلامت دانش‌آموزان، پیشگیری از انتقال

¹ MG

² Bundy & et al.

³ Al Daajani

⁴ Ross & et al.

⁵ Kwabla

⁶ Ismail

بیماری‌ها و ارتقای سطح بهداشت محیط مدارس اثر مستقیم دارد. بهداشت محیط مدرسه که در فصل چهارم آیین‌نامه اجرایی مدارس به آن توجه شده است، از اصول اولیه بهداشت مدارس است. بهداشت مدارس شامل بهداشت محیط، افزایش اطلاعات، عملکرد بهداشتی و باورهای بهداشتی دانش‌آموزان است (آقازاده‌پیر، ۲۰۱۹). بهداشت محیط مدارس عبارت است از کنترل عواملی از محیط زندگی دانش‌آموزان که به‌طریقی روی سلامت روانی، جسمی و اجتماعی آنان تأثیر می‌گذارد. لذا باید طبق آیین‌نامه بهداشت محیط مدارس که در آن استانداردهای مربوط به هریک از واحدهای بهداشتی تعیین و شرایط مطلوب و سرانه آن مشخص گردیده است، به طراحی فضاهای آموزشی براساس این موازین پرداخت (حافظی و توکلی‌قوچانی، ۲۰۲۰).

کودکان خردسال مدرسه‌رو در معرض خطر بالای ابتلا به بیماری‌های واگیردار و غیرواگیردار هستند و این وضعیت در کشورهای کم‌درآمد و با درآمد متوسط نگران‌کننده است (پردازان و همکاران^۱، ۲۰۱۶). مهم‌ترین عوامل کاهش‌دهنده سطح بهداشت محیط، ایمنی و ارگونومی در مدارس ابتدایی عبارت است از: سرانه ناکافی فضای آموزشی، نزدیکی مدرسه به مکان‌های غیربهداشتی و غیرایمن، قدیمی‌بودن ساختمان مدارس، شرایط غیربهداشتی توال، دستشویی و آبخوری، وضعیت غیربهداشتی و غیرایمن کلاس درس و محوطه مدرسه، امکان برق‌گرفتگی و آتش‌سوزی، ناکافی بودن امکانات کمک‌های اولیه، نامناسب بودن تخته، میز و نیمکت دانش‌آموزان (هوازاده، ۲۰۲۰). از طرف دیگر عدم رعایت اصول فنی و بهداشتی در ساخت واحدهای آموزشی، قدمت زیاد ساختمان‌های آموزشی، نامساعد بودن مدارس به جهت گنجایش، نور، تهویه، سرو صدا، امکانات ایمنی، وسایل پیشگیری و مقابله با حوادث و رخدادهای احتمالی، نظافت و پاکیزگی محیط مدرسه، نواقص موجود در سیستم‌های جمع‌آوری و دفع بهداشتی زباله و فاضلاب، نواقص ساختمان، کمبود بودجه‌های تعمیر و نگهداری از جمله تنگناهای بهداشت محیط مدارس کشور می‌باشد (سرمدی و همکاران، ۲۰۱۸).

شرایط نامناسب بهداشت محیط در مدارس می‌تواند عوارض زیادی را به افراد حاضر در آن محیط تحمیل نماید. برخی از این عوارض ممکن است پس از سال‌ها خود را نشان دهند. برای مثال، عدم پوشش حیاط مدرسه و خاک‌آلودگی آن دانش‌آموزان را به‌طور مستقیم در معرض ارگانیسم‌های بیماری‌زای موجود در خاک نظیر قارچ‌ها، کزاز و ... قرار می‌دهد (اکبریان و همکاران، ۲۰۱۶).

اگرچه در سال‌های اخیر اقدامات متعددی در راستای تأمین، حفظ و ارتقای سلامت دانش‌آموزان در کشور صورت گرفته است اما آمارهای موجود نشان می‌دهد که باوجود شیوع برخی عوامل تهدیدکننده سلامت دانش‌آموزان، همچنان برخی مدارس در کشور فاقد امکانات و تسهیلات بهداشتی و فضاهای آموزشی استاندارد هستند. به‌نحوی که براساس آمارهای موجود، مدارس کشور با کمبود حدود ۱۹۹۰۰ نیروی مراقب سلامت مواجه‌اند، ۹۱۲۹۲ مدرسه فاقد پایگاه تغذیه سالم، ۷۰۱۷ مدرسه فاقد آب آشامیدنی لوله‌کشی شهری یا روستایی، ۱۵۲۶۵ مدرسه فاقد آبخوری مجزا از روشویی، ۱۱۸۵۷ مدرسه فاقد سیستم دفع بهداشتی فاضلاب، ۱۰۳۶۱ مدرسه فاقد دستشویی / روشویی، ۱۸۰۹۴ مدرسه فاقد لوله‌کشی صابون مایع، ۵۲۴۷۲ مدرسه فاقد اتاق بهداشت مجهز شده و ۳۳۹۴ مدرسه دارای سازه خشت و گلی، چادر، کپر، کانکس و ... هستند (صدیقی و سجادی‌خسرقی، ۲۰۲۲). بنابراین اگر در مدرسه آب سالم، سرویس‌های بهداشتی، فضای کافی، تجهیزات و وسایل مناسب و استاندارد، سیستم صحیح جمع‌آوری زباله و فاضلاب وجود نداشته باشد، نکات ایمنی رعایت نگردد و به‌طور کلی آسایش محیطی فراهم نشود به‌طور قطع تلاش‌های آموزشی و پرورشی معلمان و مربیان بازدهی مطلوب نخواهد داشت (حاجی‌بابایی‌طاهری، ۲۰۱۸). لذا انجام پژوهشی پیرامون شناسایی مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی و ارائه راهکاری جهت رفع آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

بررسی پیشینه پژوهش در داخل کشور نشان داد که برخی از پژوهشگران به حوزه سلامت و بهداشت در مدارس توجه داشتند. برای مثال پژوهشی با عنوان بررسی نحوه و میزان رعایت بهداشت در مدارس ابتدایی و عوامل اثرگذار بر آن، انجام شده است که روش آن توصیفی بود. براساس نتایج این پژوهش مدارس مورد مطالعه در پژوهش‌های بررسی شده از نظر وضعیت بهداشت محیط براساس آیین‌نامه بهداشت محیط مدارس دارای وضعیت بهداشتی تا حدی مطلوب قرار دارند که البته در این بین نواقصی نیز وجود دارد که نیاز به رسیدگی دارد (عدالتی، ۲۰۲۲). همچنین تحقیق دیگری با عنوان بررسی آگاهی، نگرش و عملکرد

رفتارهای تغذیه‌ای دانش آموزان مدارس ابتدایی استان اصفهان، به روش توصیفی تحلیلی از نوع مقطعی انجام شده است که نتایج آن نشان داد وضعیت آگاهی و عملکرد تغذیه‌ای دانش آموزان در سطح متوسط بود اما وضعیت نگرش دانش آموزان ضعیف بود (الهی‌دوست و همکاران، ۲۰۲۲). تحقیقی با هدف بررسی کارآمدی مراقبین سلامت در بهداشت محیط و ایمنی مدارس ابتدایی نیز انجام شده است که روش آن توصیفی - تحلیلی بود. یافته‌های آن نشان داد که بین حضور مربی بهداشت در مدارس با وضعیت بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی دخترانه فاقد مربی و دارای مربی بهداشت تفاوت معناداری وجود دارد (حافظی و توکلی‌قوچانی، ۲۰۲۰). علاوه بر این تحقیقی با هدف طراحی و آزمون محتوای آموزش بهداشت فردی در طرح بوم از دیدگاه معلمان و مراقبین سلامت مدارس مقطع ابتدایی انجام شده است که روش آن آمیخته اکتشافی بود. یافته‌های موضوع‌های فعلی طرح بوم شامل نظافت شخصی، رعایت بهداشت در مدرسه، آموزش مهارت‌های زندگی، ورزش، هنر دستی، بهداشت پا، گوش، چشم، پوست و مو، دهان و دندان، لباس، دست‌ها، بیماری‌ها، بلوغ، تغذیه، روابط سالم، خودمراقبتی، کمک‌های اولیه بود (هوازاده، ۲۰۲۰). همچنین تحقیقی با عنوان بررسی تأثیر آموزش اصول بهداشتی ارایه شده توسط مربیان بهداشت مدارس بر عملکرد بهداشتی دختران دانش آموز مقطع ابتدایی شهر اصفهان انجام شده است که نتایج آن نشان داد بین توانمندسازی دانش‌آموزان با میزان رعایت اصول بهداشت فردی، بهداشت عمومی، سلامت روانی و دفعات معاینات دوره‌ای ارتباط معنی‌داری وجود داشت. همچنین بین آموزش مباحث بلوغ با رعایت بهداشت فردی، بهداشت عمومی، سلامت روانی، ارتباط با مربی، معاینات دوره‌ای و توانمندی دانش‌آموزان ارتباط معنی‌داری مشاهده گردید (روان‌مهر و همکاران، ۲۰۲۰). همچنین در تحقیقی وضعیت بهداشت محیط مدارس مقطع متوسطه دوره دوم شهر اردبیل و مقایسه آن با استانداردها و شاخص‌های کشوری در سال ۱۳۹۷ بررسی شد. نتایج آن نشان داد که مدارس مورد بررسی در بعضی از شاخص‌ها با استانداردهای کشوری ایمنی و بهداشت فاصله دارند (آقازاده‌پیر، ۲۰۱۹). از پژوهش‌های خارج از کشور نیز تحقیقی با عنوان اقدامات نظافتی و بهداشتی در کودکان مدرسه انجام شده است که نتایج آن نشان داد فقط ۳۱ مدرسه در معرض دخالت‌های مرتبط با شرایط آب، فاضلاب و بهداشت، قرار گرفتند. همچنین به‌طور کلی، معیارهای تعریف شده توسط برنامه نظارتی مشترک سازمان ملل در سال ۲۰۱۸ کمی پایین بود (ویجایالکشمی^۱ و همکاران، ۲۰۲۳). همچنین تحقیقی با عنوان دانش و عملکرد در مورد بهداشت فردی در میان کودکان دبستانی انجام شده است که نتایج آن نشان داد که دختران نسبت به پسران آگاهی بیشتری نسبت به بهداشت فردی داشتند و همچنین اقدامات بهداشت فردی را بهتر انجام می‌دادند. وضعیت تحصیلی مادر نقش مثبتی در ارتقای دانش و عملکرد در مورد بهداشت فردی داشت (خوا^۲ و همکاران، ۲۰۲۱). همچنین تحقیقی با عنوان ارزیابی شیوه‌های بهداشت فردی در میان کودکان مدارس ابتدایی، سودان: یک مطالعه مقطعی مبتنی بر مدرسه، انجام شده است. از نظر آماری، بین رعایت بهداشت فردی در گروه مورد مطالعه و سطح تحصیلات مادران آنها و ارتباط آماری بین (تمیز کردن موها، کوتاه کردن ناخن‌ها، شستن دست‌ها پس از استفاده از توالت) و متغیر جنسیت ارتباط معناداری مشاهده شد (المادانی^۳ و همکاران، ۲۰۲۱). همانطور که مشاهده می‌شود بیشتر تحقیقات بر مسائلی همچون بهداشت فردی دانش آموزان، آموزش بهداشت فردی، عملکرد بهداشتی دانش آموزان و وضعیت بهداشت محیطی مدارس، تمرکز داشته و خلا پژوهشی مشخص می‌سازد که تاکنون تحقیقی با هدف شناسایی تنوع مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی و ارائه راهکارهایی برای آنها انجام نشده است. لذا با توجه به مطالب ارائه شده دو سوال اصلی تحقیق این است که مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی مدارس ابتدایی کدامند و چه راهکارهایی برای آن وجود دارد؟

روش کار

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و با رویکرد کیفی و به روش تحلیل مضمون انجام شد. جامعه آماری پژوهش خبرگان حوزه بهداشت مدارس (شامل اساتید دانشگاه، مدیران و کارشناسان دفتر سلامت و تندرستی مناطق آموزش و پرورش، مراقبین و مدیران مدارس با سابقه مرتبط و حداقل مدرک کارشناسی ارشد مسلط به موضوع) بودند که با استفاده از نمونه‌گیری غیر تصادفی هدفمند ملاک محور ۱۳ نفر از این افراد به عنوان نمونه انتخاب شدند.

1 Vijayalakshmi

2 Khawa

3 Elmadani

جدول ۱. مشخصات مصاحبه شوندگان

ردیف	جنسیت	تحصیلات	سابقه	زمان مصاحبه
۱	آقا	فوق لیسانس	۱۶	۳۰ دقیقه
۲	آقا	دکتری	۱۸	۳۵ دقیقه
۳	خانم	دکتری	۱۷	۴۵ دقیقه
۴	آقا	فوق لیسانس	۲۱	۳۵ دقیقه
۵	خانم	دکتری	۲۳	۴۰ دقیقه
۶	آقا	فوق لیسانس	۱۸	۴۵ دقیقه
۷	خانم	دکتری	۲۰	۴۵ دقیقه
۸	آقا	فوق لیسانس	۲۱	۳۵ دقیقه
۹	خانم	دکتری	۱۵	۳۵ دقیقه
۱۰	آقا	فوق لیسانس	۱۹	۴۰ دقیقه
۱۱	خانم	فوق لیسانس	۱۸	۳۵ دقیقه
۱۲	خانم	دکتری	۲۰	۴۰ دقیقه
۱۳	آقا	دکتری	۲۱	۴۵ دقیقه

ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته بود. بدین منظور ابتدا پروتکل مصاحبه در اختیار مصاحبه‌شوندگان قرار گرفته و از آن‌ها خواسته شد که به سوالات پاسخ دهند. مصاحبه‌ها به صورت حضوری و به طور میانگین ۳۰ تا ۴۵ دقیقه‌ای انجام شد.

در تحقیق حاضر اعتبار یافته‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها براساس شاخص کاپا مورد بررسی قرار گرفت. بدین طریق که، شخص دیگری اقدام به تحلیل مضمون مصاحبه‌ها نمود. سپس نتایج تحلیل محقق با تحلیل همکار مقایسه شد. در نهایت با توجه نتایج، شاخص کاپا محاسبه گردید.

جدول ۲. ضریب پایایی بین تحلیلگران

معیار توافق	ارزش	خطای استاندارد	T	Sig
کاپا	۰/۷۲۹	۰/۱۰۴	۵/۳۲۸	۰/۰۰۰

جدول ۳. وضعیت توافق مقادیر شاخص کاپا

مقدار عددی شاخص کاپا	وضعیت توافق
کمتر از صفر	ضعیف
بین ۰ تا ۰/۲	بی‌اهمیت
بین ۰/۲۱ تا ۰/۴	متوسط
بین ۰/۴۱ تا ۰/۶	مناسب
بین ۰/۶۱ تا ۰/۸	معتبر
بین ۰/۸۱ تا یک	عالی

مقدار شاخص کاپا برابر با ۰/۷۲۹ محاسبه شد که با توجه به جدول در سطح توافق مناسب قرار گرفته است. تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون به شیوه تکنیک تحلیل شبکه مضامین انجام شد و با تحلیل و کدگذاری مصابه‌ها، یافته‌ها در مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر طبقه‌بندی گردید.

یافته‌ها

در پاسخ به سوال اول پژوهش مبنی بر شناسایی مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی به کدگذاری و تعیین مضامین در سه مضمون کلی (مضامین پایه، مضامین سازمان دهنده، و مضامین فراگیر) پرداخته شد. در این مرحله کلیه خرده مقولات به دست آمده از مصاحبه‌ها ابتدا به مضامین پایه نسبت داده شدند و سپس مضامین پایه به مضامین سازمان دهنده تقسیم شدند، مضامین سازمان دهنده نیز به مضمون فراگیر دسته‌بندی شدند. مطابق با نتایج تعداد ۱ مضمون فراگیر، ۴ مضمون سازمان دهنده، ۸ مضمون پایه و ۱۸ خرده مقوله (از ۳۶ کد اولیه) بدست آمد که در جدول ۴ فهرست شدند.

جدول ۴. نتایج کدگذاری شناسایی مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی: مضامین پایه، مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر

ردیف	خرده مقولات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضمون فراگیر
۱	ضعف پاکیزگی لباس، بدن، موی سر و ناخن‌ها	نظافت و سلامت شخصی	ضعف بهداشت فردی	مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی
۲	بی‌توجهی به ورزش و تحرک بدنی			
۳	نبود بهداشت خواب			
۴	بی‌توجهی به تمیزی کلاس‌ها و محیط مدرس	نظافت گروهی		
۵	عدم رعایت پروتکل‌های بهداشتی			
۶	مشکل سیستم دفع فاضلاب	زباله و فاضلاب	ضعف بهداشت محیطی مدارس	
۷	مشکل دفع زباله و مواد زائد			
۸	مشکل نظافت کلاس‌ها، راهروها و حیاط	نظافت و تمیزی		
۹	نبود سطل زباله و مایع شستشوی دست‌ها			
۱۰	کم‌توجهی به نظافت سرویس‌های بهداشتی	ضعف تسهیلات بهداشتی مدارس		
۱۱	کم‌توجهی به نظافت آب‌خوری‌ها		بهداشتی	
۱۲	کم‌توجهی به نظافت بوفه		وضعیت	
۱۳	کم‌توجهی به مواد غذایی ارائه شده در بوفه	بهداشتی بوفه	ضعف وضعیت ایمنی مدارس	
۱۴	نواقص پله و درب‌های اضطراری	نواقص		
۱۵	نواقص اتاق بهداشت، سالن اجتماعات و سالن ورزشی	ساختمانی		
۱۶	کف نامناسب، دیوار و کف قابل شستشو	عدم رعایت مسائل ایمنی		
۱۷	نواقص محافظ پنجره‌ها و نرده راه‌پله‌ها			
۱۸	نواقص وسایل اطفای حریق، سیستم تهویه، سیستم گرمایش و سرمایشی و جعبه کمک‌های اولیه			

مضمون فراگیر: شناسایی مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی

مضمون فراگیر شامل مفاهیم عالی است که دربرگیرنده کلیه عوامل موثر بر پدیده اصلی پژوهش می‌باشد که در اینجا شناسایی مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی به‌عنوان مضمون فراگیر در نظر گرفته شد. پس از انجام کدگذاری‌های اولیه و احصای مضامین پایه، این مضامین پایه در ۴ دسته مضامین سازمان دهنده طبقه‌بندی شدند که عبارتند از: ۱- ضعف بهداشت فردی؛ ۲- ضعف بهداشت محیطی مدارس؛ ۳- ضعف تسهیلات بهداشتی مدارس؛ و ۴- ضعف ایمنی مدارس. در ادامه یکایک مضامین سازمان دهنده به همراه مضامین پایه مرتبط با خود ارائه شده است.

۱. ضعف بهداشت فردی

از مهم‌ترین مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی، ضعف بهداشت فردی است. بهداشت فردی عاملی است که به همراه سایر مضامین پایه خود از جمله موثرترین مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی به‌شمار می‌رود. منظور از بهداشت فردی، روش‌ها و اصولی برای پیشگیری از بروز انواع بیماری‌ها و تمیز نگهداشتن و مراقبت از بدن و حفظ سلامت جسم و روان

است که این مسئولیت بر عهده خود فرد خواهد بود. این مضمون از ۵ خرده مقوله و دو مضمون پایه نظافت و سلامت شخصی و نظافت گروهی متشکیل شد.

۱-۱. نظافت و سلامت شخصی

توجه به نظافت و سلامت شخصی، یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان بود. یکی از اساتید دانشگاه (کد ۵) بیان نمود که "بهداشت فردی فعالیت‌هایی مانند شست و شوی دست‌ها یا کل بدن و همچنین پاکیزگی مو و ناخن را شامل می‌شود". یکی دیگر از مدیران آموزش و پرورش (کد ۱۱) نیز اظهار داشت که "بهداشت فردی یعنی رعایت اصول پاکیزگی لباس و پوشش‌های فردی و نیز مراقبت و رعایت بهداشت اعضای مختلف بدن مثل پوست، مو، چشم، گوش، قلب و ...". همچنین در این زمینه یکی از مراقبین سلامت (کد ۹) اظهار داشت که "بهداشت فردی مواردی مانند استفاده مناسب و بجا از عوامل نظیر هوای سالم، ورزش و خواب و استراحت کافی و تغذیه سالم را هم شامل می‌شود".

۲-۱. نظافت گروهی

توجه به نظافت گروهی، یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان بود. یکی از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۲) بیان نمود که "با شروع سال تحصیلی دچار شدن به بیماری‌های واگیردار منتج از حضور دانش‌آموزان در کنار هم و به‌صورت اجتماع در مدارس افزایش می‌یابد و دانش‌آموزان باید قوانین و پروتکول‌های بهداشتی مدرسه را شناخته و به آنها احترام گذارند". یکی از اساتید دانشگاه (کد ۵) بیان داشت که "عدم رعایت نظافت و تمیزی کلاس‌های درس و همچنین تمامی محیط‌هایی که دانش‌آموزان با آنها سروکار دارند مانند راهروها، پله‌ها و حیاط مدرسه، از جمله مسائل موجود در حوزه سلامت مدارس می‌باشد".

۲. ضعف بهداشت محیطی مدارس

یکی از مهم‌ترین مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی، ضعف بهداشت محیطی مدارس است. بهداشت محیطی مدارس عاملی است که به همراه سایر مضامین پایه خود از جمله موثرترین مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی به‌شمار می‌رود. منظور از بهداشت محیطی مدارس، اتخاذ روش‌ها و اصولی است که موجب پیشگیری از بروز انواع بیماری‌ها و تمیز نگهداشتن و مراقبت از محیط مدرسه است که این مسئولیت بر عهده مسئولین مدرسه خواهد بود. این مضمون از ۴ خرده مقوله و دو مضمون پایه زباله و فاضلاب و نظافت و تمیزی می‌باشد.

۲-۱. زباله و فاضلاب

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله زباله و فاضلاب مدارس، بود. یکی از مدیران آموزش و پرورش (کد ۱) در این خصوص بیان داشت که "در مدارس بایستی به تفکیک زباله‌ها توجه ویژه‌ای داشت و رعایت این موضوع موجب نهادینه شده‌ان در کودکان خواهد شد". خبره دیگری (کد ۶) بیان نمود که عدم رعایت اصول بهداشتی در نگهداری زباله‌ها ممکن است موجب بروز و سرایت انواع بیماری‌ها شود". یکی دیگر از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۱۰) اظهار داشت که مدارس باید به سیستم دفع فاضلاب شهری متصل باشند تا از بسیاری از مشکلات حوزه سلامت کاسته شود".

۲-۲. نظافت و تمیزی

یکی دیگر از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله نظافت و تمیزی مدارس، بود. یکی از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۲) در این خصوص بیان داشت که "در مدارس باید به رعایت نظافت و تمیزی محیط‌هایی که دانش‌آموزان با آنها سروکار دارند مانند کلاس‌های درس و همچنین تمامی راهروها، پله‌ها و حیاط مدرسه، توجه ویژه‌ای مبذول داشت". خبره دیگری (کد ۱۲) گفت که "عدم وجود تعداد کافی سطل زباله در مدرسه، عمدتاً یکی از مسائل موجود در مدارس است". همچنین یکی دیگر از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۱۰) بیان نمود که "قالباً در سرویس‌های بهداشتی، صابون و مایع دستشویی جهت شستشوی دست‌ها، وجود ندارد که این یکی از مسائل مهم در رعایت بهداشت می‌باشد".

۳. ضعف تسهیلات بهداشتی مدارس

یکی از مهم‌ترین مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی، ضعف تسهیلات بهداشتی مدارس است. تسهیلات بهداشتی مدارس عاملی است که به همراه سایر مضامین پایه خود از جمله موثرترین مشکلات حوزه سلامت، بهداشت محیط و ایمنی به‌شمار می‌رود. منظور از بهداشت محیطی مدارس، وجود انواع تسهیلات بهداشتی نظیر سرویس بهداشتی، آب‌خوری، بوفه

استاندارد و ... است. این مضمون از ۴ خرده مقوله تشکیل شده و شامل دو مضمون پایه وضعیت سرویس بهداشتی و وضعیت بهداشتی بوفه می‌باشد.

۳-۱. وضعیت سرویس بهداشتی

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله وضعیت سرویس بهداشتی مدارس، بود. یکی از مراقبین سلامت (کد ۸) در این خصوص بیان داشت که "در مدارس باید همواره به موضوع بهداشت و رعایت نظافت و تمیزی تسهیلات بهداشتی مانند آب‌خوری و توالت‌ها، توجه ویژه‌ای مبذول داشت". خبره دیگری (کد ۱۰) گفت که "با توجه به استفاده مکرر و همگانی سرویس‌های بهداشتی توسط دانش آموزان، باید نظافت آنها را همواره مورد توجه قرار داد و عدم توجه به آن می‌تواند باعث بروز مشکلات فراوانی گردد". همچنین یکی دیگر از مراقبین سلامت (کد ۳) بیان نمود که "آب‌خوری‌ها علاوه بر اینکه باید دارای ارتفاع مناسبی باشند باید لوله خروجی آن به سیستم دفع فاضلاب شهری متصل باشد".

۳-۲. وضعیت بهداشتی بوفه

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله وضعیت بهداشتی بوفه مدارس، بود. یکی از مراقبین سلامت (کد ۸) در این باره بیان نمود که "وجود یک بوفه استاندارد در مدارس علاوه بر اینکه نیازهای اولیه دانش آموزان را برطرف می‌کند، موجب افزایش سلامت و عملکرد آنان نیز می‌شود". خبره دیگری (کد ۵) اظهار نمود که "با توجه به اهمیت رعایت بهداشت در بوفه، باید از ورود خوراکی‌های غیراستاندارد به بوفه جلوگیری و مأموری برای نظارت بر خوراکی‌ها در بوفه قرار گیرد". همچنین یکی دیگر از مراقبین سلامت (کد ۱۲) بیان نمود که "ورود خوراکی‌های مضر و ناسالم به مدرسه، باعث آسیب رساندن به سلامتی و عدم رشد درست دانش آموزان می‌شود".

۴. ضعف وضعیت ایمنی مدارس

یکی از مهم‌ترین مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی، وضعیت ایمنی مدارس است. وضعیت ایمنی مدارس عاملی است که به همراه سایر مضامین پایه خود از جمله موثرترین مشکلات حوزه سلامت به‌شمار می‌رود. منظور از وضعیت ایمنی مدارس، کلیه اقدامات و تدابیری است که برای جلوگیری از وقوع حوادث کوچک و بزرگ در مدرسه اتخاذ می‌گردد. این مضمون از ۵ خرده مقوله و دو مضمون پایه نواقص ساختمانی و عدم رعایت مسائل ایمنی تشکیل شد.

۴-۱. نواقص ساختمانی

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله نواقص ساختمانی مدارس، بود. خبره‌ای (کد ۴) در این خصوص بیان داشت که "گاه‌ها در مدارس مشاهده می‌شود که اصول اولیه ایمنی نظیر پله‌های اضطراری یا درب اضطراری لحاظ نگردیده است". خبره دیگری (کد ۶) گفت که "برخی از مدارس اصلاً سالن اجتماعات یا سالن ورزشی وجود ندارد که همین موضوع مشکلات عدیده‌ای را بوجود می‌آورد". همچنین یکی دیگر از خبرگان (کد ۲) بیان نمود که "وجود اتاق بهداشت می‌تواند از بروز بسیاری از مشکلات حوزه سلامت جلوگیری نماید".

۴-۲. عدم رعایت مسائل ایمنی

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله عدم رعایت مسائل ایمنی در مدارس، بود. یکی از کارشناس آموزش و پرورش (کد ۲) در این خصوص بیان داشت که "در مدارس برخی اوقات مشاهده می‌گردد که نرده‌های راه‌پله‌ها لحاظ نگردیده است یا پنجره‌ها فاقد محافظ هستند". یکی از اساتید دانشگاه (کد ۱) گفت که "برخی از مدارس اصلاً وسایل اطفای حریق یا وسایل کمک‌های اولیه وجود ندارد که همین موضوع مشکلات عدیده‌ای را بوجود می‌آورد". همچنین یکی دیگر از مدیران آموزش و پرورش (کد ۱۱) بیان نمود که "حفاظ پنجره‌ها و کف مناسب راهروها می‌تواند از بروز بسیاری از اتفاقات و مشکلات حوزه سلامت جلوگیری نماید".

برای پاسخ به سوال دوم پژوهش مبنی بر شناسایی راهکارهای حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی نیز به کدگذاری و تعیین مضامین پایه، مضامین سازمان دهنده، و مضمون فراگیر پرداخته شد. تعداد ۱ مضمون فراگیر، ۳ مضمون سازمان دهنده، ۸ مضمون پایه و ۲۲ خرده مقوله (از ۳۵ کد اولیه) بدست آمده در جدول ۵ فهرست شدند.

جدول ۵. نتایج کدگذاری شناسایی راهکارهای حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی: مضامین پایه، مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر

ردیف	خرده مقولات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضمون فراگیر
۱	آموزش رعایت پاکیزگی بدن، موی سر و ناخن‌ها.	آموزش بهداشت شخصی	آموزش بهداشت	راهکارهای حل مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی
۲	آموزش رعایت پاکیزگی لباس			
۳	استفاده از وسایل شخصی مانند لیوان و دستمال.			
۴	توجه به تمیزی کلاس‌ها و محیط مدرس			
۵	آموزش رعایت پروتکل‌های بهداشتی			
۶	توجه به سلامت روحی و جسمی دانش آموزان			
۷	رسیدگی به هنگام ابتلا به امراض و بیماری‌ها			
۸	تشویق به ورزش و تحرک بدنی			
۹	توجه به بهداشت خواب.			
۱۰	توجه به وجود سطل زباله و مایع شستشوی دست‌ها	بهبود وضعیت تسهیلات بهداشتی	بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس	راهکارهای حل مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی
۱۱	رسیدگی به نظافت کلاس‌ها، راهروها، حیاط			
۱۲	رسیدگی و توجه به نظافت آب‌خوری‌ها.			
۱۳	رسیدگی و توجه به نظافت سرویس‌های بهداشتی.			
۱۴	رسیدگی و مراقبت از نظافت بوفه			
۱۵	رسیدگی به مواد غذایی ارائه شده در بوفه			
۱۶	رسیدگی و توجه به تفکیک و دفع زباله			
۱۷	رسیدگی و توجه به سیستم دفع فاضلاب.	بهبود وضعیت دفع زباله و فاضلاب	بهبود وضعیت ایمنی مدارس	راهکارهای حل مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی
۱۸	وجود پله و درب‌های اضطراری			
۱۹	وجود اتاق بهداشت، سالن اجتماعات و سالن ورزشی.			
۲۰	رسیدگی به وضعیت کف، دیوار و قابلیت شستشوی آنها.	رعایت مسائل ایمنی	بهبود وضعیت ایمنی مدارس	راهکارهای حل مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی
۲۱	وجود محافظ پنجره‌ها و نرده راه‌پله‌ها.			
۲۲	رسیدگی به وسایل اطفای حریق، سیستم تهویه، سیستم گرمایش و سرمایشی و جعبه کمک‌های اولیه.			

مضمون فراگیر: راهکارهای رفع مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی

مضمون فراگیر شامل مفاهیم عالی است که دربرگیرنده کلیه عوامل موثر بر پدیده اصلی پژوهش می‌باشد که در اینجا راهکارهای رفع مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی به‌عنوان مضمون فراگیر در نظر گرفته شد. پس از انجام کدگذاری‌های اولیه و احصای مضامین پایه، این مضامین پایه در ۳ دسته مضامین سازمان دهنده طبقه بندی شدند که عبارتند از: ۱- آموزش بهداشت؛ ۲- بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس؛ و ۳- بهبود وضعیت ایمنی مدارس. در ادامه یکایک مضامین سازمان‌دهنده به همراه مضامین پایه مرتبط با خود ارائه شد.

۱. آموزش بهداشت:

از مهم‌ترین راهکارهای ارائه شده توسط خبرگان جهت رفع مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی است. منظور از آموزش بهداشت، روش‌ها و اصولی برای پیشگیری از بروز انواع بیماری‌ها و تمیز نگهداشتن و مراقبت از بدن و حفظ سلامت جسم و روان است که این مسئولیت بر عهده خود فرد و والدین او خواهد بود. این مضمون از ۳ مضمون پایه آموزش بهداشت شخصی، آموزش بهداشت گروهی و مداخله والدین تشکیل شد.

۱-۱. آموزش بهداشت شخصی

توجه به آموزش بهداشت شخصی، یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان بود. یکی از مراقبین سلامت (کد ۳) بیان نمود که "بهداشت فردی فعالیت‌هایی مانند شست و شوی دست‌ها یا گل بدن و همچنین پاکیزگی مو و ناخن را شامل می‌شود". یکی دیگر از استادان دانشگاه (کد ۵) اظهار داشت که "بهداشت فردی یعنی رعایت اصول پاکیزگی لباس و پوشش‌های فردی و نیز مراقبت و رعایت بهداشت اعضای مختلف بدن مثل پوست، مو، چشم، گوش، قلب و ...".

۱-۲. آموزش بهداشت گروهی

توجه به آموزش بهداشت گروهی، یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان بود. یکی از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۲) بیان نمود که "با شروع سال تحصیلی دچار شدن به بیماری‌های واگیردار منتج از حضور دانش‌آموزان در کنار هم به صورت اجتماع در مدارس افزایش می‌یابد و دانش‌آموزان باید قوانین و پروتکل‌های بهداشتی مدرسه را شناخته و به آنها احترام گذارند". یکی دیگر از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۱۱) بیان داشت که "عدم رعایت نظافت و تمیزی کلاس‌های درس و همچنین تمامی محیط‌هایی که دانش‌آموزان با آنها سروکار دارند مانند راهروها، پله‌ها و حیاط مدرسه، از جمله مسائل موجود در حوزه سلامت مدارس می‌باشد".

۱-۳. مداخله والدین

توجه به مداخله والدین، یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان بود. یکی از مدیران آموزش و پرورش (کد ۱) بیان نمود که "بهداشت فردی مواردی مانند استفاده مناسب و بجا از عواملی نظیر هوای سالم، ورزش و خواب و استراحت کافی و تغذیه سالم را هم شامل می‌شود که بایستی توسط والدین مورد توجه قرار گیرد". یکی دیگر از خبرگان (کد ۱۱) اظهار داشت که "والدین باید به سلامت روحی و جسمی دانش‌آموزان توجه نمایند و پیشگیری‌های لازم را جهت جلوگیری از بیمار شدن کودکان انجام دهند و در صورتی که آنان بیمار شدند رسیدگی نمایند تا بهبودی سریعاً حاصل شود. همچنین والدین باید مواظب انتقال بیماری کودک به سایر دانش‌آموزان نیز باشند".

۲. بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس

یکی از مهم‌ترین راهکارهای ارائه شده توسط مراقبین سلامت جهت رفع مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی، بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس است. بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس عاملی است که به همراه سایر مضامین پایه خود از جمله موثرترین راهکارهای ارائه شده جهت رفع مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی به‌شمار می‌رود. منظور از بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس، اتخاذ روش‌ها و اصولی است که موجب پیشگیری از بروز انواع بیماری‌ها و تمیز نگه داشتن و مراقبت از محیط مدرسه است که این مسئولیت بر عهده مسئولین مدرسه خواهد بود و وجود انواع تسهیلات بهداشتی نظیر سرویس بهداشتی، آبخوری، بوفه استاندارد و ... را شامل می‌شود. این مضمون شامل مضامین پایه: بهبود وضعیت تسهیلات بهداشتی، بهبود وضعیت بهداشتی بوفه و بهبود وضعیت دفع زباله و فاضلاب می‌باشد.

۲-۱. وضعیت تسهیلات بهداشتی مدارس

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله بهبود وضعیت تسهیلات بهداشتی مدارس، بود. یکی از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۲) در این خصوص بیان داشت که "در مدارس باید همواره به موضوع بهداشت و رعایت نظافت و تمیزی تسهیلات بهداشتی مانند آبخوری و توالت‌ها، توجه ویژه‌ای مبذول داشت". خبره دیگری (کد ۱۰) گفت که "با توجه به استفاده مکرر و همگانی سرویس‌های بهداشتی توسط دانش‌آموزان، باید نظافت آنها را همواره مورد توجه قرار داد و عدم توجه به آن می‌تواند باعث بروز مشکلات فراوانی گردد". همچنین یکی دیگر از استادان دانشگاه (کد ۲) بیان نمود که "آبخوری‌ها علاوه بر اینکه باید دارای ارتفاع مناسبی باشند باید لوله خروجی آن به سیستم دفع فاضلاب شهری متصل باشد". یکی از مدیران آموزش و پرورش (کد ۱۱) نیز در این خصوص بیان داشت که "در مدارس باید به رعایت نظافت و تمیزی محیط‌هایی که دانش‌آموزان با آنها سروکار دارند مانند کلاس‌های درس و همچنین تمامی راهروها، پله‌ها و حیاط مدرسه، توجه ویژه‌ای مبذول داشت". یکی از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۱۰) گفت که "عدم وجود تعداد کافی سطل زباله در مدرسه، عمدتاً یکی از مسائل موجود در مدارس است". همچنین یکی دیگر از مراقبین سلامت (کد ۱۲) نیز بیان نمود که "قابلاً در سرویس‌های بهداشتی، صابون و مایع دستشویی جهت شستشوی دست‌ها، وجود ندارد که این یکی از مسائل مهم در رعایت بهداشت می‌باشد".

۲-۲. بهبود وضعیت بهداشتی بوفه مدارس

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله بهبود وضعیت بهداشتی بوفه مدارس، بود. یکی از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۲) در این باره بیان نمود که "وجود یک بوفه استاندارد در مدارس علاوه بر اینکه نیازهای اولیه دانش آموزان را برطرف می‌کند، موجب افزایش سلامت و عملکرد آنان نیز می‌شود". یکی دیگر از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۱۰) نیز اظهار نمود که "با توجه به اهمیت رعایت بهداشت در بوفه، باید از ورود خوراکی‌های غیراستاندارد به بوفه جلوگیری و مأموری برای نظارت بر خوراکی‌ها در بوفه قرار گیرد". همچنین یکی دیگر از استادان دانشگاه (کد ۵) بیان نمود که "ورود خوراکی‌های مضر و ناسالم به مدرسه، باعث آسیب رساندن به سلامتی و عدم رشد درست دانش آموزان می‌شود".

۲-۳. بهبود وضعیت دفع زباله و فاضلاب مدارس

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله بهبود وضعیت دفع زباله و فاضلاب مدارس، بود. یکی از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۱۰) در این خصوص بیان داشت که "در مدارس بایستی به تفکیک زباله‌ها توجه ویژه‌ای داشت و رعایت این موضوع موجب نهادینه شده ان در کودکان خواهد شد". خبره دیگری (مدیران آموزش و پرورش) بیان نمود که عدم رعایت اصول بهداشتی در نگهداری زباله‌ها ممکن است موجب بروز و سرایت انواع بیماری‌ها شود". یکی دیگر از خبرگان (کد ۹) اظهار داشت که مدارس باید به سیستم دفع فاضلاب شهری متصل باشند تا از بسیاری از مشکلات حوزه سلامت کاسته شود".

۳. بهبود وضعیت ایمنی مدارس

یکی از مهم‌ترین راهکارهای ارائه شده توسط مراقبین سلامت جهت رفع مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی، بهبود وضعیت ایمنی مدارس است. بهبود وضعیت ایمنی مدارس عاملی است که به همراه سایر مضامین پایه خود از جمله موثرترین راهکارهای ارائه شده توسط مراقبین سلامت جهت رفع مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی به‌شمار می‌رود. منظور از بهبود وضعیت ایمنی مدارس، کلیه اقدامات و تدابیری است که برای جلوگیری از وقوع حوادث کوچک و بزرگ در مدرسه اتخاذ می‌گردد. این مضمون شامل مضامین پایه: رفع نواقص ساختمانی و رعایت مسائل ایمنی می‌باشد.

۳-۱. رفع نواقص ساختمانی

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله رفع نواقص ساختمانی مدارس، بود. یکی از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۲) در این خصوص بیان داشت که "گاهاً در مدارس مشاهده می‌شود که اصول اولیه ایمنی نظیر پله‌های اضطراری یا درب اضطراری لحاظ نگردیده است". خبره دیگری (کد ۴) گفت که "برخی از مدارس اصلاً سالن اجتماعات یا سالن ورزشی وجود ندارد که همین موضوع مشکلات عدیده‌ای را بوجود می‌آورد". همچنین یکی دیگر از مدیران آموزش و پرورش (کد ۱) بیان نمود که "وجود اتاق بهداشت می‌تواند از بروز بسیاری از مشکلات حوزه سلامت جلوگیری نماید".

۳-۲. رعایت مسائل ایمنی

یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله رعایت مسائل ایمنی در مدارس، بود. خبره‌ای (کد ۱۴) در این خصوص بیان داشت که "در مدارس برخی اوقات مشاهده می‌گردد که نرده‌های راه‌پله‌ها لحاظ نگردیده است یا پنجره‌ها فاقد محافظ هستند". یکی دیگر از کارشناسان آموزش و پرورش (کد ۱۳) گفت که "برخی از مدارس اصلاً وسایل اطفای حریق یا وسایل کمک‌های اولیه وجود ندارد که همین موضوع مشکلات عدیده‌ای را بوجود می‌آورد". همچنین یکی دیگر از خبرگان (کد ۳) بیان نمود که "حفاظ پنجره‌ها و کف مناسب راهروها می‌تواند از بروز بسیاری از اتفاقات و مشکلات حوزه سلامت جلوگیری نماید".

بحث

هدف اصلی این پژوهش شناسایی مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی و ارائه راهکار برای آن بود. مطابق با یافته‌ها یکی از مهم‌ترین مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی، بهداشت فردی است. منظور از بهداشت فردی، روش‌ها و اصولی برای پیشگیری از بروز انواع بیماری‌ها و تمیز نگهداشتن و مراقبت از بدن و حفظ سلامت جسم و روان است که این مسئولیت بر عهده خود فرد خواهد بود. این یافته با نتایج تحقیقات خوا و همکاران (۲۰۲۱)، الهی‌دوست و همکاران (۲۰۲۲)، هوازاده (۲۰۲۰) و روان‌مهر و همکاران (۲۰۲۰) هم‌سو بود. از آنجاییکه کودکان سن مدرسه هنوز از آگاهی و عادت لازم به حفظ بهداشت فردی برخوردار نیستند لذا بیشتر مستعد دریافت بیماری‌های عفونی و واگیردار هستند. علاوه بر مدرسه

سایر نهادهای اجتماعی نظیر خانواده‌ها و رسانه‌های جمعی باید در تلاش باشند تا با تبلیغات موثر و آموزش لازم کودکان را نسبت به این مهم آگاه سازند.

یکی دیگر از مهم‌ترین مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی، بهداشت محیطی مدارس است. منظور از بهداشت محیطی مدارس، اتخاذ روش‌ها و اصولی است که موجب پیشگیری از بروز انواع بیماری‌ها و تمیز نگهداشتن و مراقبت از محیط مدرسه است که این مسئولیت بر عهده مسئولین مدرسه خواهد بود. مسئله دفع زباله و فاضلاب مدارس، و همچنین نظافت و تمیزی از موارد مهم در این مضمون به شمار می‌رود. جمع‌آوری و دفع صحیح فاضلاب و زباله‌ها از انتشار آلودگی جلوگیری می‌نماید. قطعاً نظافت و پاکیزگی مستمر کلاس‌ها، حیاط و سایر فضاهای آموزشی مدرسه دارای اثرات روانی مثبت بر ایجاد انگیزه تحصیلی کودکان و حضور مستمر در مدرسه را دارد. این یافته با نتایج تحقیقات ویجایالکشمی و همکاران (۲۰۲۳)، المادانی و همکاران (۲۰۲۱) و آقازاده‌پیر (۲۰۱۹) هم‌سو بود. تامین و بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس نیز از موارد حائز اهمیت است. منظور از بهداشت محیطی مدارس، وجود انواع تسهیلات بهداشتی نظیر سرویس بهداشتی، آبخوری، بوفه استاندارد و ... است. یکی از موارد پرتکرار در نظرات مصاحبه‌شوندگان مسئله وضعیت بهداشتی تسهیلات بهداشتی مدارس، و همچنین وضعیت بهداشتی بوفه بود. این یافته با نتایج تحقیقات ویجایالکشمی و همکاران (۲۰۲۳)، عدالتی (۲۰۲۲) و آقازاده‌پیر (۲۰۱۹) هم‌سو بود. چنانچه در آیین‌نامه احرائی مدارس نیز این نکته مهم ذکر شده است که محیط و تسهیلات مدارس باید به گونه‌ای باشد تا از هر لحاظ به نیازهای جسمی و روانی دانش‌آموزان پاسخ دهد. در آموزش و پرورش نوین فضای فیزیکی به عنوان یک عامل زنده و پویا در انجام فعالیتهای آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان تلقی می‌گردد. چنانچه در مدرسه آب سالم، سرویس‌های بهداشتی، فضای کافی، تجهیزات و وسایل مناسب و استاندارد وجود نداشته باشد و به طور کلی آسایش محیطی فراهم نشود، به طور قطع تلاش‌های آموزشی و پرورشی معلمان و مربیان بازدهی مطلوب نخواهد داشت.

منظور از وضعیت ایمنی مدارس نیز کلیه اقدامات و تدابیری است که برای جلوگیری از وقوع حوادث کوچک و بزرگ در مدرسه اتخاذ می‌گردد. این مسئله شامل نواقص ساختمانی و همچنین عدم رعایت مسائل ایمنی مدارس بود. در حالی که برخی از مدارس ایران از استانداردهای لازم برخوردارند، برخی دیگر با چالش‌هایی در زمینه ایمنی مواجه هستند. این چالش‌ها شامل موارد مختلفی از جمله ایمنی ساختمان، مسائل بهداشتی، و آموزش نکات ایمنی به دانش‌آموزان می‌شود. درصدی از مدارس به ویژه در مناطق قدیمی، از نظر ایمنی ساختمان و رعایت استانداردهای بهداشت، ایمنی در وضعیت مطلوبی نیستند که می‌تواند بر سلامت کودکان موثر باشد. این یافته با نتایج تحقیقات حافظی و توکلی‌قوچانی (۲۰۲۰) هم‌سو بود.

سوال دوم پژوهش به بررسی راهکارهای مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی می‌پردازد که سه راهکار آموزش بهداشت، بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس و بهبود وضعیت ایمنی مدارس را مطرح نمود.

از مهم‌ترین راهکارهای ارائه شده توسط مراقبین سلامت جهت رفع مشکلات حوزه بهداشت محیط و ایمنی در مدارس ابتدایی، آموزش بهداشت است. منظور از آموزش بهداشت، روش‌ها و اصولی برای پیشگیری از بروز انواع بیماری‌ها و تمیز نگهداشتن و مراقبت از بدن و حفظ سلامت جسم و روان است که این مسئولیت بر عهده خود فرد و والدین او خواهد بود. توجه به آموزش بهداشت شخصی و گروهی و همچنین مداخله والدین حائز اهمیت است. این آموزش‌ها باید شامل موضوعاتی مانند بهداشت فردی (نظافت شخصی، تغذیه سالم، خواب کافی)، بهداشت محیط مدرسه، بهداشت دهان و دندان، خود مراقبتی و امثالهم باشد. استفاده از روش‌های جذاب و متنوع مانند بازی، قصه و نمایش می‌تواند این آموزش‌ها را برای کودکان جذاب‌تر کند. همراهی والدین در یادگیری بهداشت و انجام امور آن در راستای آموزش‌های مدرسه حائز اهمیت است. والدین می‌توانند با آموزش صحیح و ایجاد روال‌های بهداشتی در خانه، به کودکان کمک کنند تا بهداشت را به درستی رعایت کنند و از سلامتی خود محافظت نمایند. این یافته با نتایج تحقیقات خوا و همکاران (۲۰۲۱)، الهی‌دوست و همکاران (۲۰۲۲)، هوازاده (۲۰۲۰) و روان‌مهر و همکاران (۲۰۲۰) هم‌سو بود.

یکی از مهم‌ترین راهکارهای ارائه شده توسط مراقبین سلامت بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس است. منظور از بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس، اتخاذ روش‌ها و اصولی است که موجب پیشگیری از بروز انواع بیماری‌ها و تمیز نگهداشتن و مراقبت از محیط مدرسه است که این مسئولیت بر عهده مسئولین مدرسه خواهد بود و وجود انواع تسهیلات بهداشتی نظیر سرویس بهداشتی،

آبخوری، بوفه استاندارد و ... را شامل می‌شود. از آنجاییکه استفاده از این تسهیلات جنبه عمومی دارد بهداشت آن به شدت بر حفظ سلامتی کودکان و جلوگیری از شیوع بیماری‌ها اثرگذار است. این یافته با نتایج تحقیقات ویجایالکشمی و همکاران (۲۰۲۳)، المادانی و همکاران (۲۰۲۱)، عدالتی (۲۰۲۲) و آغازاده‌پیر (۲۰۱۹) هم‌سو بود.

بهبود وضعیت ایمنی مدارس نیز از موارد مهم است که به کلیه اقدامات و تدابیری اشاره دارد که برای جلوگیری از وقوع حوادث کوچک و بزرگ در مدرسه اتخاذ می‌گردد. رفع نواقص ساختمانی و رعایت مسائل ایمنی در مدارس می‌تواند در این مورد حائز اهمیت باشد و در مقابل بسیاری از مخاطرات از جان دانش‌آموزان محافظت کند. این یافته با نتایج تحقیقات حافظی و توکلی-قوچانی (۲۰۲۰) هم‌سو بود.

علی‌رغم ارزش علمی تحقیق حاضر، این تحقیق محدودیت‌هایی نیز دارد. این تحقیق هم مثل تمامی تحقیقات دیگر در بازه زمانی مربوط به جمع‌آوری اطلاعات با اشکالات متعددی روبه‌رو بود. از جمله اینکه به دلیل محدودیت زمانی، امکان اجرای مصاحبه در جلسات بیشتر وجود نداشت. این تحقیق در استان قم انجام شد و به دلیل ماهیت کیفی آن، جامعه آماری پژوهش محدود است. از این‌رو، ممکن است تعمیم نتایج آن با محدودیت روبه‌رو باشد.

بنابر یافته پژوهش مبنی بر بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس، پیشنهاد می‌گردد که به مسائل مربوط به تفکیک و دفع زباله و همچنین سیستم دفع فاضلاب مدارس توجه ویژه‌ای مبذول نمایند و سازمان‌هایی نظیر شهرداری در رابطه با این موضوع کمک رسان باشند. همچنین بنابر اهمیت بهبود تسهیلات بهداشتی مدارس پیشنهاد می‌گردد که مدارس رسیدگی به تسهیلات بهداشتی نظیر سرویس‌های بهداشتی، آبخوری‌ها و بوفه را در دستور کار قرار دهند. با توجه به اهمیت بهبود وضعیت ایمنی مدارس، پیشنهاد می‌گردد که به تجهیز مدارس به امکانات ایمنی نظیر وسایل اطفای حریق، سیستم تهویه، سیستم گرمایشی و سرمایشی و کمک‌های اولیه توجه ویژه‌ای مبذول گردد. همچنین با کمک نهادهای بالادستی رصدی نسبت به نواقص ساختمانی (پله و درب‌های اضطراری، کف و دیوار مناسب و قابل شستشو، حفاظ پنجره‌ها و راه‌پله‌ها) مدارس ابتدایی صورت گرفته و تا حد ممکن برطرف شوند. همچنین به والدین پیشنهاد می‌گردد که درخصوص آموزش مسائل بهداشت فردی کودکان (پاکیزگی بدن، پاکیزگی لباس، استفاده از وسایل شخصی و ...) توجه بیشتری نموده و درخصوص سلامت روحی و جسمی دانش‌آموزان و رسیدگی به بهداشت خواب و تحرک بدنی توصیه‌های لازم را جدی‌تر دنبال کنند.

نتیجه‌گیری

لازمه‌ی اولیه توسعه ایمنی، بهداشت و سلامت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی برای بازدهی مطلوب تلاش‌های آموزشی و پرورشی معلمان و مربیان به مسائلی همچون بهداشت فردی؛ بهداشت محیطی؛ و وضعیت ایمنی مدارس برمی‌گردد که همواره نیازمند پایش و مراقبت جدی است.

تشکر و قدردانی: از کلیه مشارکت‌کنندگان در فرایند اجرای مصاحبه کمال قدردانی و تشکر اعلام می‌گردد.

تعارض منافع: نویسندگان اظهار می‌دارند که هیچ‌گونه تعارض منافع با یکدیگر ندارند.

حمایت مالی: این پژوهش از هیچ نهاد، موسسه یا شخص دیگری حمایت مالی دریافت نکرده است.

ملاحظات اخلاقی: این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد است که در سال ۱۴۰۳ دفاع شده است. در ارائه یافته‌ها و اطلاعات مصاحبه‌شوندگان سعی شد تا اصول محرمانگی و رازداری حفظ و در ارائه یافته‌ها اصل امانتداری رعایت شود.

References

1. Ardeshiri, A. & Karimian, Ch. (2018). Investigating the importance of health education in schools and the duties of health educators. The Fifth Scientific Research Conference "From the Teacher's Perspective", Minab. <https://civilica.com/doc/866396/>
2. Aghazadeh-Pir, H. (2019). Investigating the environmental health status of secondary schools in Ardabil city and comparing it with national standards and indicators in 2018. Master's thesis in educational management, Islamic Azad University, Ardabil branch.
3. Akbarian, N., Bushehri, E., Alizadeh, A. and Aghamolaei, T. (2016). Barriers and facilitators of health education to the public from the perspective of health center personnel: A qualitative study. Journal of Qualitative Research in Health Sciences, 5(4), 387-400. <https://elmnet.ir/account/login?returnUrl=%2Fdoc%2F1780586-96352>

4. Al Daajani, M. M., Al-Habib, D. M., Ibrahim, M. H., Al Shewear, N. A., Fagihi, Y. M., Alzaher, A. A., ... & Alabdulkareem, K. I. (2021, September). Prevalence of health problems targeted by the national school-based screening program among primary school students in Saudi Arabia, 2019. In *Healthcare* (Vol. 9, No. 10, p. 1310). MDPI. <https://doi.org/10.3390/healthcare9101310> PMID:34682990 PMCID:PMC8544408
5. Amini, M., Salimi, M., and Tajvidi, M. (2018). Studying the effect of health promotion project on social health behavior of female elementary school students in Karaj District 3. *Health and Health*, 9(3), 314-321. SID. <https://sid.ir/paper/227071/fa> <https://doi.org/10.29252/j.health.9.3.314>
6. Bundy, D. A., Schultz, L., Sarr, B., Banham, L., Colenso, P., & Drake, L. (2017). The school as a platform for addressing health in middle childhood and adolescence. https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0423-6_ch20 PMID:30212136
7. Elahidoost, S., Hajhashemi, M., Ghalamkarian, S.M., and Ansaripour, M. (2022). Study of knowledge, attitude and performance of nutritional behaviors of elementary school students in Isfahan province. First Healthy Lifestyle Congress, Tehran. <https://civilica.com/doc/1824817/>
8. Edalaty, T. (2022). Studying the manner and extent of hygiene observance in elementary schools and the factors affecting it. Twenty-second National Conference on Psychology, Educational and Social Sciences, Babol. <https://civilica.com/doc/1979251/>
9. Elmadani, M., Elamin, E., Tamomh, A.G., Twum, P. (2021). Assessment of the Personal Hygiene Practices among Primary Schools Children, Sudan: A Cross-Sectional School-Based Study. *Public H Open Acc* 2021, 5(1): 000170. <https://doi.org/10.23880/phoa-16000170>
10. Hafezi, A. & Tavakoli-Ghochani, H. (2020). Identifying factors affecting environmental health and safety in elementary schools. *North Khorasan Journal of Medical Sciences*, 13(1), 110-116. <https://doi.org/10.52547/nkums.13.1.110>
11. Haji Babaei Taheri, Zahra. (2018). Comparing the nutritional status of school students with and without a health coach and the effect of educational intervention on its improvement. Master's thesis in educational psychology, Al-Zahra University (SA).
12. Hawazadeh, A. (2020). Designing and testing the content of personal health education in the Boom project from the perspective of teachers and health care workers in elementary schools. Master's thesis in Educational Sciences, Payam Noor University, Isfahan Center.
13. Ismail, S. R., Radzi, R., Megat Kamaruddin, P. S. N., Lokman, E. F., Lim, H. Y., Abdul Rahim, N., ... & Lai, N. M. (2024). The effects of school-based hygiene intervention programme: Systematic review and meta-analysis. *Plos one*, 19(10), e0308390. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0308390> PMID:39378207 PMCID:PMC11460677
14. Khawa, S.P., Deol, R., Kodi, S.M. (2021). Knowledge and practices regarding personal hygiene among primary school children. *Int J Community Med Public Health*, 8(11): 5370-5375. <https://doi.org/10.18203/2394-6040.ijcmph20214273>
15. Kermani, M., Farzadkia, M., Yousefi, Z., and Ghandali, R. (2012). Investigating the environmental health and safety status of elementary schools in Pakdasht city in the academic year 2011-2012. *Journal of Mazandaran University of Medical Sciences*, 22(95), 93-97. <http://jmums.mazums.ac.ir/article-1-1537-fa.html>
16. Kwabla, M.P., Gyan, C., Zotor, F. (2018). Nutritional status of in-school children and its associated factors in Denkyembour District, eastern region, Ghana: comparing schools with feeding and non-school feeding policies. *Nutrition Journal*, 2018;17(1):8. <https://doi.org/10.1186/s12937-018-0321-6> PMID:29329533 PMCID:PMC5767048
17. Mazloui, S., Haghighat, Gh., Kolivand, Z., Rahmani, Sh., and Noormoradi, H. (2017). Study of the environmental health status of primary and secondary schools in Abdanan city of Ilam in 2016. *Journal of Jiroft University of Medical Sciences*, 4(1), 153-163. <http://journal.jmu.ac.ir/article-1-143-fa.html>

18. MG, A. R. (2013). PROMOTION OF HEALTH AND HYGIENE AMONG SCHOOL CHILDREN BY HEALTH EDUCATION (No. 2013-5-9). https://www.voiceofresearch.org/doc/mar-2013/Mar-2013_9.pdf
19. Pradhan, N., Karmaliani, R., & Gulzar, S. (2016). Health problems among school age children and proposed model for school health promotion. *Journal of Public Health in Developing Countries*, 2(3), 285-290. <https://jphdc.org/index.php/jphdc/article/view/76>
20. Ravanmehr, F., Chitsaz, M.A., and Hejazi, N. (2020). Investigating the effect of health education provided by school health educators on the health performance of primary school girls in Isfahan in the academic year 97-98. *Health System Research*, 17(4), 290-296. [doi: 10.22122/jhsr.v17i4.1436](https://doi.org/10.22122/jhsr.v17i4.1436)
21. Ross, D. A., Plummer, M. L., Montgomery, P., Kohl, K., Siegfried, N., Saewyc, E., & Baltag, V. (2021). World Health Organization recommends comprehensive school health services and provides a menu of interventions. *Journal of Adolescent Health*, 69(2), 195-196. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2021.04.036> PMID:34134935 PMCID:PMC8288030
22. Sarmadi, M., Bazrafshan, E., Zarei, A., Barjasteh-Askari, F., Jahan-Ara, T., and Tatari, M. (2018). Investigating the environmental health and safety status of elementary schools in Tarbiat Heydariyeh city in the academic year 2016-2017. *Journal of Tarbiat Heydariyeh University of Medical Sciences*, 6(2), 58-65. <http://jms.thums.ac.ir/article-1-433-fa.html>
23. Sedighi, S. & Sajjadi-Khosraghi, J. (2022). Pathology of the Health Situation of Schools in Iran. Research Center of the Islamic Consultative Assembly. <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1774007>